

आधारभूत तहमा कार्यरत शिक्षकहरूको पाठयोजना निर्माण र प्रयोगसम्बन्धी धारणा

डा. केशव भुसाल
खडकबहादुर शाही

Terhathum Multiple Campus Research Journal (ISSN2565-48x Print)(3149-7594 Online)Copyright ©2026. The Author(s): Published by RMC, Terhathum Multiple Aatharai-6, Terhathum. Distributed under the terms of the Creative Commons Attribution 4.0. International Liscence (CC BY NC 4 0).

लेखसार

दैनिक पाठयोजना निर्माण र प्रयोग प्रभावकारी शिक्षणको पहिलो तथा अनिवार्य सर्तका रूपमा लिइन्छ। यसले शिक्षणलाई जीवन्त र प्रभावकारी बनाउनु साथै सम्बन्धित शिक्षकलाई मार्ग निर्देश समेत गर्दछ। प्रस्तुत आधारभूत तह (१-५) मा कार्यरत शिक्षकहरूको पाठयोजना निर्माण र प्रयोगसम्बन्धी धारणासँग सम्बन्धित लेखको मुख्य उद्देश्य शिक्षकहरूको पाठयोजना निर्माण र प्रयोगावस्थाको अध्ययन गर्नु रहेको छ। यो लेख परिमाणात्मक अनुसन्धानमा आधारित छ। यसमा परिमाणात्मक अनुसन्धानको सर्वेक्षण ढाँचाको प्रयोग गरिएको छ। कालिकोट जिल्ला अन्तर्गत खाँडाचक्र नगरपालिकाका ३९ ओटा विद्यालयका आधारभूत तह (१-५) मा कार्यरत ८८ शिक्षकलाई सेन्सस विधिको प्रयोग नमुना छनोट गरिएको छ। नमुनाका रूपमा छनोट भएका ८८ जना शिक्षकबाट पाठयोजना निर्माण प्रयोगसम्बन्धी धारणागत तथ्य प्रश्नावलीमार्फत सङ्कलन गरिएको छ। तथ्याङ्क सङ्कलन गर्न नामरूपी स्केल र क्रमागत स्केलको प्रयोग गरिएको छ। विभिन्न स्केलबाट प्राप्त तथ्यलाई spss को प्रयोग गरी काईस्क्वायर निकालिएको छ। विश्लेषणबाट प्राप्त तथ्यलाई हेर्दा पुरुष भन्दा महिला शिक्षकले पाठयोजना निर्माण र प्रयोग गरेको पाइन्छ भने उमेरका आधारमा २०-३० वर्षका शिक्षकले अन्य उमेर समूहका शिक्षकभन्दा बढी पाठयोजना निर्माण र प्रयोग गरेको पाइयो भने पेसागत अनुभवका आधारमा हेर्दा ३० वर्षभन्दा बढी शिक्षण अनुभव भएका शिक्षकहरूले बढी पाठयोजना निर्माण र प्रयोग गरेको र पेसागत सन्तुष्टिका आधारलाई हेर्दा धेरै सन्तुष्टि शिक्षकले पाठयोजना निर्माण र प्रयोग गरेको पाइयो। अध्ययनबाट उपर्युक्त तथ्य फेला परे प्रभावकारी शिक्षणका लागि सम्पूर्ण शिक्षकले पाठयोजना निर्माण र प्रयोग गर्नपर्ने देखिन्छ। आधारभूत तह (१-५) मा कार्यरत शिक्षकहरूको पाठयोजना निर्माण र प्रयोगसम्बन्धी धारणाको अध्ययनमा केन्द्रित लेखबाट पाठयोजना निर्माण र प्रयोगसँग सम्बन्धित अध्ययन अनुसन्धानमा सहयोग पुग्ने अपेक्षा गरिएको छ।

शब्दकुञ्जी : पाठयोजना, धारणा, नामरूपी स्केल, क्रमागत स्केल, काई स्क्वायर

डा. केशव भुसाल

(उपप्राध्यापक)

नेपाली शिक्षा विभाग, शिक्षाशास्त्र
केन्द्रीय विभाग, त्रिवि, कीर्तिपुर

Email:

keshabbhusal.tu@gmail.com

Orcid

<http://orcid.org/0009-0006-6632-1415>

खडकबहादुर शाही

(विद्यावारिधि शोधार्थी)

(ग्राजुएट स्कुल अफ एजुकेसन,
शिक्षाशास्त्र सङ्काय, डिनको कार्यालय,
त्रिवि, कीर्तिपुर)

Double Blended Peer-
Reviewed Research Journal
Plagiarism and AI Tested

Date of Submission

March 12, 2026

Date of Acceptance

July 02, 2026

Date of Published

Augst 07, 2026

अध्ययनको पृष्ठभूमि

शिक्षकले एक घण्टीको समयावधिभित्र पढाउनुपर्ने विषयवस्तुका लागि तयार पारिएको योजना नै पाठयोजना हो । पाठयोजना सम्बन्धित विषय शिक्षकले पढाउनुपर्ने विषयवस्तुको दैनिक रुपमा के पढाउने, कति पढाउने किन पढाउने, कसरी पढाउने, कसलाई पढाउने भनी बनाइएको योजना हो । दैनिक कक्षा अध्यापनका लागि सम्बन्धित विषय शिक्षकले गर्ने पूर्व तयारीलाई पाठयोजना भनिन्छ । (शर्मा र पौडेल, २०६८, पृ. ४२९) पाठयोजनाले अध्यापन कार्यलाई उद्देश्यपूर्ण र प्रभावकारी बनाउन सघाउ पुऱ्याउँदछ । सिकाइ शिक्षण प्रक्रियालाई निश्चित गन्तव्य प्रदान गरी उद्देश्य प्राप्तितरि उन्मुख बनाउने काम पाठयोजनाले गर्दछ । पाठयोजनाले सिकाउने विषयवस्तुहरू कक्षागत वातावरण र शिक्षार्थीहरूको क्षमतागत विविधतालाई ध्यानमा राखी शिक्षण सिकाइ क्रियाकलाप सञ्चालनका लागि बाटो निर्धारण गर्दछ । (अधिकारी, २०६७ पृ. २१९) पाठयोजनामा आधारित भई शिक्षण गर्दा पाठ्यक्रमले निर्दिष्ट गरेका उद्देश्यहरू परोल्ल सकिन्छ । पाठयोजना वार्षिक कार्ययोजना तथा एकाइ योजनाका आधारमा निर्माण गरिन्छ । एकाइ योजनाका आधारमा निर्माण गरिने पाठयोजनाले शिक्षण सिकाइलाई नियमित, योजनाबद्ध र व्यवस्थित गर्न, सिकाइ क्रियाकलापको सीमा निर्धारण गर्न, पाठ्यवस्तुअनुसार उद्देश्य निश्चित गर्न, उपयुक्त र निश्चित शिक्षण क्रियाकलाप छनोट गर्न आवश्यक सामग्रीको चयन गरी शिक्षण गर्न समस्याको निराकरण गरी प्रभावकारी शिक्षण गर्न (अधिकारी, २०७२, पृ. ३२७) सघाउ पुऱ्याउँदछ । दैनिक पाठयोजना शिक्षण प्रक्रियाको मार्गचित्र हो ।

पाठयोजना निश्चित अङ्गहरूको अन्वितिद्वारा निर्मित हुन्छ । यो सुस्पष्ट अङ्गहरूको यौगिक रचना हो । पाठयोजना विशेषतः परिचय खण्ड र क्रियाकलापगत खण्डबाट निर्मित हुन्छ । परिचय खण्डमा विद्यालयको नाम, विषय, पाठशीर्षक, पाठ्यवस्तु, विद्यार्थी सङ्ख्या, समय घण्टी आदि सूचना रहेको हुन्छ भने कार्यकलापगत खण्डमा निर्दिष्ट उद्देश्य, शिक्षण सामग्री, शिक्षण सिकाइ कार्यकलाप, मूल्याङ्कन र गृहकार्य जस्ता अङ्गहरू रहेका हुन्छन् । यी विभिन्न पाठयोजनाका अङ्गहरूलाई पाठयोजनाका स्तम्भ पनि भन्ने गरिन्छ । उद्देश्यका आधारमा पाठयोजनाको निर्माण गरिएको हुन्छ । यो पाठयोजनाका अङ्गहरूमध्ये सबैभन्दा महत्वपूर्ण अङ्ग रहेको हो । उद्देश्यका आधारमा अन्य अङ्गहरूले गति लिन्छन् । जुनसुकै योजनाको केन्द्रीय तत्व उद्देश्य नै हुन्छ (अधिकारी, २०६७, पृ. २२०) पाठयोजनाका उद्देश्यहरू सामान्य नभई विशिष्ट खालका हुन्छन् । पाठयोजनामा राखिने उद्देश्य मापन योग्य, अवलोकन योग्य, समयनिबद्ध तथा विशिष्ट हुन्छन् । यिनै

व्यवहारिक उद्देश्यका आधारमा शैक्षिक सामग्री निर्माण र कक्षा कार्यकलापहरू सञ्चालन गरिन्छन् ।

पाठयोजनाको व्यावहारिक उद्देश्यभन्दा पछिल्लो स्तम्भ शैक्षिक सामग्री स्तम्भ हो । यस स्तम्भमा व्यावहारिक उद्देश्य प्राप्तिका लागि कस्ता-कस्ता शैक्षिक सामग्रीहरू आवश्यक पर्दछन् भन्ने तथ्य खुलाइन्छ । शिक्षण सिकाइ क्रियाकलापलाई रुचिपूर्ण, प्रस...पूर्ण, प्रभावकारी बनाउन शिक्षण सामग्रीको उचित मात्रामा प्रयोग गर्नुपर्छ । शिक्षण सामग्रीको प्रयोगले शिक्षण कार्यकलाप आकर्षण हुनुका साथै विद्यार्थीको धारणा स्पष्ट पार्न समेत सघाउ पुग्ने हुँदा पाठ सुहाउँदो सामग्रीको निर्माण गरी अध्यापन गराएमा सिकेका कुरा चिरस्थायी बन्दछ (लामिछाने, २०६३ पृ. १५२-१५३) । शैक्षिक सामग्री निर्माणका लागि मात्र निर्माण नगरी सर्वसुलभ विषयसँग मेल खाने र कम खर्चिलो भरसक स्थानीयस्तरमा पाइने प्रयोग गर्नु वाञ्छनीय हुन्छ ।

पाठयोजनामा तेस्रो तत्वका रूपमा शिक्षण सिकाइ कार्यकलाप रहन्छ । यो स्तम्भ उद्देश्य प्राप्तिका लागि कक्षाकोठामा गरिने शिक्षक, विद्यार्थी र विषयवस्तुबीचको अन्तरक्रियात्मक स्तम्भ हो । यस स्तम्भमा शैक्षिक सामग्री प्रयोग गरी सिकने र सिकाउने काम हुन्छ । शिक्षण कार्यकलाप विद्यार्थी केन्द्रित र उद्देश्यानुरूप हुनुपर्छ । शिक्षक मात्र सक्रिय भइरहने र विद्यार्थीको सहभागिता कम हुने गरी कार्यकलापहरू राखिनु हुँदैन । (अधिकारी र शर्मा २०६७, पृ. १९२) शिक्षण गर्दा सबैभन्दा बढी शिक्षण समय यही स्तम्भमा खर्च गरिन्छ । यस स्तम्भलाई ध्यानाकर्षण, कार्यकलाप र पृष्ठपोषणजस्ता खण्डमा राखेर हेर्न सकिन्छ । यो खण्ड विशेष गरी विद्यार्थी केन्द्रित हुनुपर्छ । शिक्षण कार्यकलापपश्चात् विद्यार्थीले बुझे कि बुझेनन्? विद्यार्थीको जीवन व्यवहारमा परिवर्तन आयो कि आएन पाठयोजनामा निर्दिष्ट व्यावहारिक उद्देश्य कुन हदसम्म प्राप्त भए भनी पाठयोजनाको मूल्याङ्कन स्तम्भमा लेखाजोखा गरिन्छ । मूल्याङ्कन पाठयोजनाको चौथो स्तम्भ हो । यो शिक्षण सिकाइ क्रियाकलापको कसी हो । कुनै पनि पाठको अध्यापनपछि विद्यार्थीहरूले उक्त पाठका आधारमा सिक्नुपर्ने ज्ञानसीप र अभिवृद्धि हासिल गर्न सकेन सकेको कुरा पत्ता लगाउने काम मूल्याङ्कन प्रक्रियाअन्तर्गत पर्दछ । मूल्याङ्कन प्रक्रियालाई कुनै पाठको शिक्षण कार्यकलापको प्रभावकीरता पहिचान गर्न एवम् त्यसमा आवश्यक सुधार गर्न समेत सकिन्छ । (दुङ्गेल, र दाहाल, २०६३, पृ. ३२६)

पाठयोजनाअन्तर्गत मूल्याङ्कन स्तम्भमा उद्देश्यमा आधारित प्रश्न राखिन्छन् र तिनै प्रश्नहरू शिक्षण सिकाइ कार्यकलापको सन्दर्भमा सोधिन्छन् । पाठयोजनाअन्तर्गत मूल्याङ्कन पछिको अन्तिम स्तम्भ गृहकार्य हो । गृहकार्यलाई पाठयोजनाको अनिवार्य स्तम्भ मानिदैन । तर यो पाठयोजनाको अपरिहार्य स्तम्भ हो । शिक्षण सिकाइलाई पुनरावलोकन गर्न मूल्याङ्कनलाई निरन्तरता दिन तथा विद्यार्थीलाई घरमा पनि सक्रिय गराइ

पढ्न लेखन आदत बसालेर सिकाइका उच्चतम् उपलब्धि हासिल गर्न सहयोग पुऱ्याउने अपरिहार्य स्तम्भका रुपमा यसलाई स्विकार्नुपर्दछ । (शर्मा र पौडेल, २०६७, पृ. ३८८-३८९) गृहकार्यले घर र विद्यालयलाई जोड्ने काम गर्दछ, विद्यार्थी र सिकाइलाई सँगसँगै हिड्ने वातावरण सिर्जना गर्दछ । यसरी पाठयोजना व्यावहारिक उद्देश्य, शिक्षण सामग्री, शिक्षण सिकाइ कार्यकलाप, मूल्याङ्कन र गृहकार्यजस्ता स्तम्भगत अन्वितिबाट पूर्णता प्राप्त गर्दछ । यिनै अन्तर्गत अन्वितिको पूर्णान्वितिले शिक्षण सिकाइलाई उद्देश्यपूर्ण, प्रभावकारी तथा जीवन्त तुल्याई विद्यार्थीको व्यवहारमा परिवर्तन ल्याउने काम गर्दछ । सिद्धान्ततः दैनिक पाठयोजनाको निर्माण र प्रयोग शिक्षण सिकाइ प्रक्रियाको अनिवार्य सर्त मानिन्छ । पाठयोजना निर्माण र प्रयोग शिक्षकको दैनिक कार्यभित्र पर्दछ । दैनिक पाठयोजनालाई शिक्षण सिकाइ क्रियाकलापको दिशा निर्देशक तथा शिक्षकको दैनिक कार्य जिम्मेवारीका रुपमा लिइन्छ । दैनिक पाठयोजना बिना कक्षाकोठामा शिक्षक प्रवेश हुनु भनेको कुहिरोभित्र काग पस्नु जस्तै मानिन्छ । सिद्धान्ततः पाठयोजनाको सामान्य जानकारी, निर्माण र प्रयोग शिक्षण सिकाइ प्रक्रियाको अनिवार्य सर्त भए तापनि व्यावहारिक रुपमा शिक्षकहरू दैनिक रुपमा पाठयोजना निर्माण गर्दछन् ? निर्माण गरिएको पाठयोजना अनुसार शिक्षण गर्दछन् ? पाठयोजना अनुसार शैक्षिक सामग्री निर्माण तथा प्रयोग गर्दछन् ? पाठयोजनाअनुसार विद्यार्थीले बुझे नबुझेको मूल्याङ्कन गर्दछन् ? मूल्याङ्कनपश्चात् पृष्ठपोषण दिन्छन् ? विद्यार्थीलाई दैनिक गृहकार्य दिने गृहकार्य परीक्षण गर्दछन् ? जस्ता प्रश्नहरू कक्षा शिक्षण कार्यकलापका वर्तमान मुद्दा तथा चुनौति हुन् । यसर्थ यस अध्ययनमा पाठयोजनासम्बन्धी यी र यस्तै जल्दाबल्दा प्रश्नको अध्ययन गरिएको छ । प्रस्तुत लेखको मूल उद्देश्य आधारभूत तह (१-५) मा कार्यरत शिक्षकहरूको पाठयोजना निर्माण र प्रयोगसम्बन्धी धारणाको अध्ययन गर्नु रहेको छ । आधारभूत तह (१-५) मा कार्यरत शिक्षकहरूको पाठयोजना निर्माण र प्रयोगसम्बन्धी धारणाको अध्ययन गर्नु उद्देश्य रहेको यो लेख देहायबमोजिमका प्रश्नमा केन्द्रित छः १. आधारभूत तह (१-५) मा कार्यरत शिक्षकहरू पाठयोजना निर्माण गर्दछन् ? २. आधारभूत तह (१-५) मा कार्यरत शिक्षकहरू पाठयोजना प्रयोग गरेर शिक्षण गर्दछन् ।

अध्ययन विधि र प्रक्रिया

प्रस्तुत अध्ययन परिमाणात्मक अनुसन्धानमा आधारित छ । यस लेखमा परिमाणात्मक अनुसन्धानअन्तर्गत सर्वेक्षण ढाँचाको प्रयोग गरिएको छ । आधारभूत तह (१-५) मा कार्यरत शिक्षकहरूको पाठयोजना निर्माण र प्रयोगसम्बन्धी धारणाको अध्ययन गर्न प्रश्नावलीमार्फत सर्वेक्षण गरी तथ्य सङ्कलन गरिएको छ । यस लेखमा कालीकोट जिल्लाका आधारभूत विद्यालयमा कार्यरत शिक्षकहरूलाई समग्रताका रूपमा लिएको छ । सम्भावनारहित नमुना छनोट पद्धतिअन्तर्गत सुविधाजनक नमुना छनोट विधिको प्रयोग गरी कालीकोट जिल्लाका नौ वटा पालिकामध्ये खाँडाचक्र नगरपालिकालाई अध्ययन सहजताका लागि छनोट गरिएको छ । खाँडाचक्र नगरपालिमा रहेका ३९ वटा विद्यालयहरूका आधारभूत तहमा कार्यरत ८८ जना शिक्षकलाई नमुनाका रूपमा लिएको छ । नमुना छनोटमा सेन्सस विधिको प्रयोग गरी सम्पूर्ण ८८ जना शिक्षकहरूबाट प्रश्नावलीमार्फत तथ्य सङ्कलन गरिएको छ । यस अध्ययनमा पाठयोजनाको निर्माण र प्रयोगको अध्ययन गर्न पाठयोजना निर्माण र प्रयोगसम्बन्धी धारणालाई आश्रित चरका रूपमा लिइएको छ भने सहभागी शिक्षकको लिङ्ग, उमेर, पेशागत अनुभव, पेशागत सन्तुष्टिलाई स्वतन्त्र चरका रूपमा लिएको छ । स्वतन्त्र चरको आश्रित चरमाथिको प्रभावको अध्ययन गरिएको छ । आश्रित चरको अध्ययन गर्न स्वतन्त्र चरलाई नामरूपी स्केल र क्रमागत स्केलको निर्माण गरी जम्मा १६ ओटा प्रश्नको निर्माण गरिएको छ । निर्माण गरिएका प्रश्नबाट तथ्य सङ्कलन गरिएको छ । सङ्कलित तथ्यलाई व्याख्या एवम् विश्लेषण गर्न एसपीएसएस (SPSS) Soft were को प्रयोग गरिएको छ । तथ्यहरूको विश्लेषण गर्न दुई चलीय विश्लेषण (Bivariate Analysis) को प्रयोग गरिएको दुई चलीय विश्लेषणबाट चरहरू विचको सम्बन्धलाई Chi-Square को प्रयोग गरी निष्कर्ष निकालिएको छ ।

नतिजा र छलफल

आधारभूत कक्षा (कक्षा १-५) मा कार्यरत शिक्षकहरूको पाठयोजना निर्माण र प्रयोगसम्बन्धी धारणाको अध्ययनमा केन्द्रित यस लेखमा पाठयोजना निर्माणको आवश्यकता, पाठयोजना निर्माण र प्रयोग, पाठयोजनाअनुसार विशिष्ट उद्देश्य, शैक्षिक सामाग्रीको निर्माण र प्रयोग, विद्यार्थीको मूल्याङ्कन, गृहकार्य र त्यसको परीक्षण, विद्यार्थीको कक्षा सहभागिता जस्ता चरहरूको निर्माण गरी तथ्य सङ्कलन गरिएको छ । तथ्य सङ्कलन गर्दा विभिन्न चरणहरूलाई नामारूपी स्केल र क्रमागत स्केलको को निर्माण गरिएको छ । नामरूपी स्केलबाट प्राप्त तथ्यलाई एसपीएसएस (SPSS)को प्रयोग गरी दुई चलीय विश्लेषण (Bivariate Analysis) मार्फत काई-स्क्वाय (Chi-Square) विश्लेषण गरिएको छ । काई-स्क्वायरबाट परिकल्पनाको Significance Value हेरिएको छ ।

तालिका १.

शिक्षकको लिङ्ग: पाठयोजनाको निर्माण र प्रयोगको आवश्यकता

विवरण	सधैं ठान्छु	प्रायः ठान्छु	कहिले काहीं ठान्छु	जम्मा
महिला	गणना (३३ प्रतिशतमा)	१२	१	४६
सहभागीको लिङ्ग	सहभागीको लिङ्ग ७१.७	२६.१%	२.२ %	१००.० %
पुरुष	गणना (प्रतिशतमा)	२८ ३१	१	४२
	सहभागीको लिङ्ग ६६.७%	३१.०%	२.४%	१००.० %
जम्मा	गणना (प्रतिशतमा)	६१ २५	२	८८
	सहभागीको गणना ६९.०%	२८.४%	२.३%	१००.० %

स्रोत: घटना अध्यायन, २०८३

उपर्युक्त तालिकामा प्रस्तुत तालिकाका आधारमा पाठयोजना निर्माण र प्रयोगको आवश्यकतासम्बन्धी धारणालाई विश्लेषण गर्दा सहभागी महिला शिक्षकमध्ये ७१.१ प्रतिशतको सधैं ठान्छु, २६.१ प्रतिशतको प्रायः ठान्छु, २.२ प्रतिशतको कहिलेकाहीं ठान्छु भन्ने धारणा पाइयो भने सहभागी पुरुष शिक्षकहरूमध्ये ६६.७ प्रतिशतको सधैं ठान्छु, ३१ प्रतिशतको प्रायः ठान्छु, र २.४ प्रतिशतको कहिलेकाहीं ठान्छु भन्ने धारणा पाइयो । लिङ्का आधारमा पाठयोजना निर्माण र प्रयोगको आवश्यकतासम्बन्धी धारणाको काई स्क्वायर परीक्षण गर्दा Significance Value .८७४ देखिन्छ । यो मान ०.०५ भन्दा माथि भएकाले तालिका र पाठयोजना निर्माण र प्रयोगको आवश्यकतासम्बन्धी धारणाबीच सम्बन्ध नरहेको पाइयो ।

तालिका २.

शिक्षकको लिङ्ग: पाठयोजनाको निर्माण र प्रयोग

विवरण	सधैं गर्छु	प्रायः गर्छु	कहिलेकाहीं गर्छु	गर्दिन	जम्मा
सहभागीको महिला	गणना (प्रतिशतमा)	२६ १३	६	१	४६
लिङ्ग	सहभागीको लिङ्ग ५६.५%	२८.३%	१३.० %	२.२%	१००.० %

	गणना	१२	२२	७	१	४२
पुरुष	(प्रतिशतमा)					
	सहभागीको लिङ्ग	२८.६%	५२.४%	१६.७ %	२.४%	१००.० %
	गणना	३८	३५	१३	२	८८
जम्मा	(प्रतिशतमा)					
	सहभागीको गणना	४३.२%	३९.८%	१४.८ %	२.३%	१००.० %

स्रोत: घटना अध्यायन, २०८३

माथिको तालिकामा प्रस्तुत तालिका आधारमा पाठयोजना निर्माण र त्यसको कक्षाकोठामा प्रयोगसम्बन्धी तथ्यलाई हेर्दा सहभागी महिला शिक्षकहरूमध्ये ५६.५ प्रतिशतले सधैं पाठयोजना प्रयोग गर्ने गरेको, २८.३ प्रतिशतले प्रायः गर्ने गरेको, १३ प्रतिशतले कहिलेकाहीं गर्ने गरेको र २.२ प्रतिशतले पाठयोजना निर्माण र प्रयोग गरेको पाइयो भने सहभागी पुरुष शिक्षकहरूमध्ये २८.६ प्रतिशतले सधैं पाठयोजना निर्माण र प्रयोग गर्ने गरेको, ५२.४ प्रतिशतले प्रायः गर्ने गरेको, १६.७ प्रतिशतले कहिलेकाहीं गर्ने २.४ प्रतिशतले निर्माण र प्रयोग नगरेको पाइयो । लिङ्गका आधारमा पाठयोजनाको कक्षाकोठामा दैनिक प्रयोगसम्बन्धी धारणाको काई स्क्वायर परीक्षण गर्दा Significance Value ०.६१ देखिन्छ । यो मान ०.०५ भन्दा माथि भएकाले लिङ्गका र पाठयोजनाको दैनिक प्रयोगबीच सम्बन्ध नरहेको पाइयो ।

तालिका ३.

शिक्षक उमेर : पाठयोजना निर्माण र प्रयोग आवश्यकता

विवरण	सधैं ठान्छु	प्रायः ठान्छु	कहिले काहीं ठान्छु	जम्मा
गणना	९	३	०	१२
२०-३० (प्रतिशतमा)	उमेर			
समुह	७५.०%	२५.०%	०.० %	१००.० %
गणना	२४	१०	१	३५
३१-४० (प्रतिशतमा)	उमेर			
समुह	६८.६%	२८.६%	२.९%	१००.० %
उमेर समुह	गणना	१४	७	२२
४१-५० (प्रतिशतमा)	उमेर			
समुह	६३.६%	३९.८%	४.५%	१००.० %
गणना	१४	५	०	१९
५१-६० (प्रतिशतमा)	उमेर			
समुह	७३.७%	२६.३%	०.० %	१००.० %

	गणना	६१	२५	२	८८
जम्मा	(प्रतिशतमा) उमेर समूह	६९.३%	२८.४%	२.३%	१००.० %

स्रोत: घटना अध्यायन, २०८३

उपर्युक्त तालिकामा प्रस्तुत शिक्षकको उमेरका आधारमा पाठयोजना निर्माण र प्रयोग सम्बन्धी आवश्यकता सम्बन्धी तथ्यलाई सहभागी शिक्षकको उमेरगत ढङ्गले विश्लेषण गर्दा २०-३० वर्षसम्मका ७५ प्रतिशतको सधैं ठान्छु र २५ प्रतिशतको प्रायः ठान्छु भन्ने धारणा पाइयो भने ३१-४० उमेर समूहका ६८.६ प्रतिशतको सधैं ठान्छु, २८.६ प्रतिशतको प्रायः ठान्छु र २.९ प्रतिशतको कहिलेकाहीं ठान्छु भन्ने धारणा पाइयो । त्यसै गरी ४१-५० वर्षसम्मका ६३.६ प्रतिशतको सधैं ठान्छु, ३१.८ प्रतिशतको प्रायः ठान्छु र ४.५ प्रतिशतको कहिलेकाहीं ठान्छु भन्ने धारणा पाइयो भने ५१-६० वर्षसम्मका ७३.७ प्रतिशतको सधैं ठान्छु, २६.३ प्रतिशतको प्रायः ठान्छु भन्ने प्रतिक्रिया पाइयो । माथिको तालिकामा प्रस्तुत शिक्षकको उमेरगत पाठयोजना निर्माण र प्रयोगको सम्बन्धी आवश्यकता सम्बन्धी धारणाको काई स्क्वायर परीक्षण गर्दा Significance Value : ९५० देखिन्छ । यो मान ०.०५ भन्दा ठुलो भएकाले शिक्षक उमेर र पाठयोजना निर्माण र प्रयोगको आवश्यकतासम्बन्धी धारणाबीच सम्बन्ध नरहेको पाइयो ।

तालिका ४.

उमेर समूह पाठयोजनाको दैनिक प्रयोग

विवरण	सधैं गर्छु	प्रायः गर्छु	कहिलेकाहीं गर्छु	गर्दिन	जम्मा
गणना	८	४	०	०	
२०-३० (प्रतिशतमा) उमेर	६६.७%	३३.३%	०.० %	०.० %	१००.० %
गणना	१७	१२	५	१	
३१-४० (प्रतिशतमा) उमेर	४८.६%	३४.३%	१४.३ %	२.९%	१००.० %
गणना	९	९	४	०	
४१-५० (प्रतिशतमा) उमेर	४०.९%	४०.९%	१८.२ %	०.० %	१००.० %
गणना	४	१०	४	१	
५१-६० (प्रतिशतमा) उमेर	२१.१%	५२.६%	२१.१%	५.३%	१००.० %
गणना	३८	३५	१३	२	
जम्मा (प्रतिशतमा) उमेर	४३.२%	३९.८%	१४.८ %	२.३%	१००.० %

स्रोत: घटना अध्यायन, २०८३

उपर्युक्त तालिकामा उल्लिखित शिक्षकको उमेरको आधारमा पाठयोजनाको दैनिक प्रयोगसम्बन्धी धारणालाई सहभागी शिक्षकको उमेरगत रूपमा विश्लेषण गर्दा २०-३० वर्षसम्मका शिक्षकमध्ये ६६.७ प्रतिशतको सधैं गछ्छु ३३.३ प्रतिशतको प्रायः गछ्छु भन्ने धारणा पाइयो भने ३१-४० उमेर समूहका शिक्षकहरूमध्ये ४८.६ प्रतिशतको सधैं गछ्छु ३४.३ प्रतिशतको प्रायः गछ्छु, १४.३ प्रतिशतको कहिलेकाहीँ गछ्छु र २.९ प्रतिशतको गर्दिन भन्ने धारणा पाइयो । त्यसै गरी ४१-५० वर्षसम्मका ४०.९ प्रतिशतको सधैं गछ्छु, ४०.९ प्रतिशतको प्रायः गछ्छु र १८.२ प्रतिशतको कहिलेकाहीँ गछ्छु भन्ने धारणा पाइयो भने ५१-६० वर्षसम्मका २१.१ प्रतिशतको सधैं गछ्छु ५२.६ प्रतिशतको प्रायः गछ्छु २१.१ प्रतिशतको कहिलेकाहीँ गछ्छु र ५.३ प्रतिशतको गर्दिन भन्ने धारणा पाइयो । शिक्षकको उमेर पाठयोजनाको दैनिक प्रयोगको धारणाको काई स्क्वायर परीक्षण गर्दा Significance Value .०४२२ देखिन्छ । यो मान ०.०५ भन्दा ठुलो भएकाले शिक्षक उमेर र पाठयोजनाको दैनिक प्रयोगसम्बन्धी धारणाबीच सम्बन्ध नरहेको पाइयो ।

तालिका ५.

शिक्षकको शिक्षण अनुभव : पाठयोजना निर्माण र प्रयोग आवश्यकता

विवरण	सधैं ठान्छु	प्रायः ठान्छु	कहिलेकाहीँ ठान्छु	जम्मा
(प्रतिशतमा) अनुभव	१-१० गणना	२४	८	१
	(प्रतिशतमा) अनुभव	७२.७०%	२४.२०%	३.००%
	११-२० गणना	२४	१०	०
	(प्रतिशतमा) अनुभव	७०.६०%	२९.४०%	०.००%
	२१-३० गणना	५	५	१
	(प्रतिशतमा) अनुभव	४५.५%	४५.५%	९.९%
	३० देखि माथि गणना	८	२	०
	(प्रतिशतमा) अनुभव	८०.००%	२०.००%	०.००%
जम्मा	गणना	६१	२५	८
	(प्रतिशतमा) अनुभव	६९.३०%	२८.४०%	२.३०%

स्रोत: घटना अध्यायन, २०८३

माथिको तालिकामा प्रस्तुत शिक्षकको पेशागत अनुभवका आधारमा पाठयोजना निर्माण र प्रयोगको आवश्यकतासम्बन्धी धारणालाई शिक्षकको पेशागत अनुभवको आधारमा विश्लेषण गर्दा १-१०वर्षसम्मको शिक्षण अनुभव भएका ७२.७ प्रतिशतको सधैं ठान्छु २४.२ प्रतिशतको प्रायः ठान्छु र ३.० प्रतिशतको कहिलेकाहीँ ठान्छु भन्ने धारणा पाइयो भने ११-२० सम्मको शिक्षण अनुभव भएका ६ प्रतिशतको सधैं ठान्छु, २९.४ प्रतिशतको प्रायः ठान्छु भन्ने धारणा पाइयो । त्यसै गरी २१-३० वर्षसम्मको शिक्षण अनुभव भएका ४५.५ प्रतिशतको सधैं ठान्छु, ४५.५ प्रतिशतको प्रायः ठान्छु र ९.९ प्रतिशतको कहिलेकाहीँ ठान्छु भन्ने

धारणा पाइयो भने ३० वर्ष भन्दा माथिको शैक्षिक अनुभव भएका ८०.० प्रतिशतको सधैं ठान्छु, २० प्रतिशतको प्रायः ठान्छु भन्ने धारणा पाइयो । शिक्षकको पेशागत अनुभवका आधारमा पाठयोजनाको निर्माण र प्रयोगको आवश्यकतासम्बन्धी धारणाको काई स्क्वायर परीक्षण गर्दा Significance Value. ४९७ देखिन्छ । यो मान ०.०५ भन्दा ठुलो भएकाले शिक्षकको शिक्षण अनुभव र पाठयोजना निर्माण र प्रयोगको आवश्यकतासम्बन्धी धारणाबीच सम्बन्ध नरहेको पाइयो ।

तालिका ६

शिक्षकको शिक्षण अनुभव, पाठयोजनाको दैनिक प्रयोग

विवरण		सधैं गर्छु	प्रायः गर्छु	कहिलेकाहीँ गर्छु	गर्दिन	जम्मा
अनुभव वर्ष	१-१०	गणना २१ (प्रतिशतमा) ६३.६%	८ २४.२%	३ ९.१%	१ ३.०%	३३ १००.०%
	११-२०	गणना १० (प्रतिशतमा) २९.४%	१८ ५२.९%	५ १४.७%	१ २.९%	३४ १००.०%
२१-३०	गणना ४ (प्रतिशतमा) ३६.४%	४ ३६.४%	३ २७.३%	० ०.०%	१ १०.०%	११ १००.०%
	३० देखि माथि	गणना ३ (प्रतिशतमा) ३०.०%	५ ५०.०%	२ २०.०%	० ०.०%	१० १००.०%
जम्मा	गणना ३८ (प्रतिशतमा) ३.२%	३५ ३९.८%	१३ १४.८%	२ २.३%	८ ८८.०%	८८ १००.०%

स्रोत: घटना अध्यायन, २०८३

उपर्युक्त तालिकामा प्रस्तुत शिक्षकको पेशागत अनुभवका आधारमा पाठयोजनाको दैनिक प्रयोगसम्बन्धी धारणालाई हेर्दा १-१० वर्षसम्मको शिक्षण अनुभव भएका ६३.६ प्रतिशतको सधैं गर्छु, २४.२ प्रतिशतको प्रायः गर्छु, ९.१ प्रतिशतको कहिलेकाहीँ गर्छु र १ प्रतिशतको गर्दिन भन्ने धारणा पाइयो भने ११-२० वर्षसम्मको शिक्षण अनुभव भएका २९.४ प्रतिशतको सधैं गर्छु, ५२.९ प्रतिशतको प्रायः गर्छु, १४.७ प्रतिशतको कहिलेकाहीँ गर्छु र २.९ प्रतिशतको गर्दिन भन्ने धारणा पाइयो । त्यसै गरी २१-३० वर्षसम्मको शिक्षण अनुभव भएका ३६.४ प्रतिशतको सधैं गर्छु, ३६.४ प्रतिशतको प्रायः गर्छु, २७.३ प्रतिशतको कहिलेकाहीँ

गर्छु भन्ने धारणा पाइयो भने ३० वर्ष भन्दा माथिको शिक्षण अनुभव भएका ३०.० प्रतिशतको सधैं गर्छु, ५० प्रतिशतको प्रायः गर्छु र २० प्रतिशतको कहिलेकाहीँ गर्छु भन्ने धारणा पाइयो । यसरी हेर्दा शिक्षकको पेशागत अनुभवका आधारमा पाठयोजनाको निर्माण तथा प्रयोगसम्बन्धी धारणाको काई स्क्वायर टेष्ट गर्दा Significance Value ०.४० देखिन्छ । यो मान .०५ भन्दा ठुलो भएकाले शिक्षकको शिक्षण अनुभव र पाठयोजनाको दैनिक प्रयोग बीचमा सम्बन्ध छैन ।

तलिका ७.

पेशागत सन्तुष्टि: पाठयोजना निर्माण र प्रयोग आवश्यकता

विवरण		सधैं ठान्छु	प्रायः ठान्छु	कहिलेकाहीँ ठान्छु	जम्मा
	गणना	१६	७	०	२३
धेरै सन्तुष्टि	(प्रतिशतमा) सहभागीको पेशागत सन्तुष्टि	६९.६५	३०.४५	०.०५	१००.०५
	गणना	३९	१८	२	५९
सन्तुष्टि	(प्रतिशतमा) सहभागीको पेशागत सन्तुष्टि	६६.१५	३०.५५	३.४५	१००.०५
सहभागीको पेशागत सन्तुष्टि	गणना	२	०	०	२
नसन्तुष्टि नअसन्तुष्टि	(प्रतिशतमा) सहभागीको पेशागत सन्तुष्टि	१००.०५	०.०५	०.०५	१००.०५
	गणना	४	०	०	४
असन्तुष्टि	(प्रतिशतमा) सहभागीको पेशागत सन्तुष्टि	१००.०५	०.०५	०.०५	१००.०५
	गणना	६१	२५	२	८८
जम्मा	(प्रतिशतमा) सहभागीको पेशागत सन्तुष्टि	६९.३५	२८.४५	३.२५	१००.०५

स्रोत: घटना अध्यायन, २०८३

उपर्युक्त तालिकामा उल्लिखित सहभागीको पेशागत सन्तुष्टि पाठयोजना निर्माण र प्रयोगको आवश्यकतासम्बन्धी धारणालाई शिक्षकको पेशागत सन्तुष्टिका आधारमा विश्लेषण गर्दा ६९.६ प्रतिशतको सधैं ठान्छु, ३०.४ प्रतिशतको प्रायः ठान्छु, भन्ने धारणा पाइयो भने सन्तुष्टिमध्ये ६६.१ प्रतिशतको सधैं ठान्छु, ३०.५ प्रतिशतको प्रायः ठान्छु, र ३.४ प्रतिशतको कहिलेकाहीँ ठान्छु भन्ने प्रतिक्रिया पाइयो । त्यसै गरी नसन्तुष्टि नअसन्तुष्टि शिक्षकहरूमध्ये १०० प्रतिशतको सधैं ठान्छु भन्ने प्रतिक्रिया पाइयो भने असन्तुष्टि १०० प्रतिशत शिक्षकको सधैं गर्छु भन्ने धारणा पाइयो । शिक्षकको पेशागत सन्तुष्टि र पाठयोजना निर्माण र प्रयोगको आवश्यकताको बोधसम्बन्धी धारणाको काई स्व्वायर परीक्षण गर्दा Significance Value .४१७ देखिन्छ । यो मान ०.०५ भन्दा ठुलो भएकाले शिक्षकको पेशागत सन्तुष्टि र पाठयोजना निर्माण र प्रयोगको आवश्यकता सम्बन्धी धारणा बीच सम्बन्ध नरहेको पाइयो ।

तालिका ८.

सहभागीको पेशागत सन्तुष्टि : पाठयोजनाको दैनिक प्रयोग

विवरण	सधैं गर्छु	प्रायः गर्छु	कहिलेकाहीँ गर्छु	गर्दिन	जम्मा
गणना	१५	८	०	०	२३
धेरै सन्तुष्टि (प्रतिशतमा) पेशागत सहभागीको सन्तुष्टि	६५.२०%	३४.८%	०.०%	०.०%	१००.०%
गणना	२३	२२	१२	२	५९
सन्तुष्टि (प्रतिशतमा) पेशागत सहभागीको सन्तुष्टि	३९.०%	३७.३%	२०.३%	३.४%	१००.०%
गणना	०	१	१	०	२
नसन्तुष्टि (प्रतिशतमा) नअसन्तुष्टि सहभागीको सन्तुष्टि	०.०%	५०.०%	५०.०%	०.०%	१००.०%
गणना	०	४	०	०	४
असन्तुष्टि (प्रतिशतमा) सहभागीको सन्तुष्टि	०.०%	१००.०%	०.०%	०.०%	१००.०%
जम्मा	३८	३५	१३	२	८८

(प्रतिशतमा)						
सहभागीको	पेशागत	४३.२%	३९.८%	१४.८%	२.३%	१००.०%
सन्तुष्टि						

स्रोत: घटना अध्यायन, २०८३

उपर्युक्त तालिकामा उल्लिखित सहभागीको पेशागत सन्तुष्टि पाठयोजना दैनिक प्रयोग सम्बन्धी धारणालाई शिक्षकको पेशागत सन्तुष्टिका आधारमा विश्लेषण गर्दा धेरै सन्तुष्टि मध्य ६५.२ प्रतिशतको सधैं गर्छु, ३४.८ प्रतिशतको प्रायः गर्छु, भन्ने धारणा पाइयो भने सन्तुष्टि मध्ये ३९.० प्रतिशतको सधैं गर्छु, ३७.३ प्रतिशतको प्रायः गर्छु, २०.३ प्रतिशतको कहिलेकाहीँ गर्छु र ३.४ प्रतिशतको गर्दिन भन्ने प्रतिक्रिया पाइयो । त्यसै गरी नसन्तुष्टि नअसन्तुष्टि शिक्षकहरूमध्ये ५०.० प्रतिशतको प्रायः गर्छु र ५०.० प्रतिशतको कहिलेकाहीँ गर्छु भन्ने प्रतिक्रिया पाइयो भने असन्तुष्टि १०० प्रतिशत शिक्षकको प्रायः गर्छु भन्ने धारणा पाइयो । यसरी हेर्दा असन्तुष्टि शिक्षक भन्दा पेशाबाट सन्तुष्टि शिक्षकले पाठयोजना निर्माण र प्रयोगको आवश्यकता महसुस गरेको धारणा पाइयो । शिक्षकको पेशागत सन्तुष्टि र पाठयोजना निर्माण र प्रयोगको आवश्यकताको बोधसम्बन्धी तथ्यको काई स्ववायर परीक्षण गर्दा Significance Value लाई हेर्दा .७१५ देखिन्छ । यो मान ०.०५ भन्दा ठुलो भएकाले शिक्षकको पेशागत सन्तुष्टि र पाठयोजना दैनिक प्रयोगको धारणाबीच सम्बन्ध नरहेको पाइयो ।

निष्कर्ष र प्राप्ति

दैनिक पाठयोजना निर्माण र प्रयोग प्रभावकारी शिक्षणका लागि अनिवार्य मानिन्छ । दैनिक पाठयोजनाले शिक्षणलाई दिशानिर्देश गर्दछ, भने शिक्षकलाई सुगमता प्रदान गर्दछ । यस अध्ययनमा आधारभुत तह (१-५) मा कार्यरत शिक्षकहरूको पाठयोजना निर्माण र प्रयोग सम्बन्धी अभिमतको अध्ययन गरियो । पाठयोजना निर्माण सम्बन्धी शिक्षकहरूको अभिमतलाई हेर्दा पुरुष शिक्षकभन्दा महिला शिक्षकहरूले बढी पाठयोजना निर्माण र प्रयोग गर्ने गरेको देखिन्छ । भर्खरभर्खर शिक्षण पेशामा प्रवेश गरेका शिक्षकहरूले बढी पाठयोजना निर्माण र प्रयोग गरेको देखिन्छ । पेशागत सन्तुष्टिका आधारमा बढी सन्तुष्टि शिक्षकले पाठयोजना निर्माण र प्रयोग गरेको पाइन्छ । पाठयोजना निर्माणको आवश्यकताको महसुस भने सम्पूर्ण शिक्षकले गरेको देखिन्छ । तर महसुस गरेअनुसारको दैनिक रूपमा पाठयोजना निर्माण र प्रयोग भने गरेको देखिँदैन । प्रभावकारी तथा जीवन्त शिक्षणका लागि पाठयोजना निर्माण तथा प्रयोग सम्पूर्ण शिक्षकहरूले गर्नुगर्ने देखिन्छ । यसका साथै दैनिक पाठयोजना निर्माण र प्रयोगमा सम्बन्धित निकायले पनि चासो देखाउनुपर्ने देखिन्छ ।

पठनपाठनलाई सुधार्नका लागि शिक्षकहरूले अनिवार्य रूपमा पाठयोजना निर्माण गर्नुपर्ने, शैक्षिक सामग्री निर्माण र प्रयोग गर्नुपर्ने, पाठयोजनाको उद्देश्यमा आधारित विद्यार्थी केन्द्रित सिकाइ सहजीकरण प्रक्रिया अवलम्बन गर्नुपर्ने, पठनपाठनका सिलसिलामा विद्यार्थीले बुझे नबुझेको मूल्याङ्कन गर्नुपर्ने, मूल्याङ्कनपश्चात विद्यार्थीलाई पृष्ठपोषण दिनुपर्ने र सिकाइ र जीवनलाई जोड्दै दैनिक जसो गृहकार्य दिनुपर्ने देखिन्छ भने प्रभावकारी सिकाइका लागि सरोकारवालाहरूको पनि विद्यालय ध्यान आकृष्ट हुन आवश्यक छ ।

सन्दर्भ सामग्री सूची

- अधिकारी, हेमाङ्गराज (२०६७), *नेपाली भाषा शिक्षण*, विद्यार्थी पुस्तक भण्डार ।
- अधिकारी, विष्णुप्रसाद (२०७२), *माध्यमिक शिक्षक दिग्दर्शन*, आशिष बुक हाउस ।
- अधिकारी, हेमाङ्गराज र शर्मा, केदारप्रसाद (२०६७), *प्रारम्भिक नेपाली शिक्षण*, विद्यार्थी पुस्तक भण्डार ।
- आचार्य, अम्बिकाप्रसाद (२०६९), *नेपालको शैक्षिक सामान्य ज्ञान*, प्रशान्ति पुस्तक भण्डार ।
- खनाल, पेशल (२०८०), *शैक्षिक अनुसन्धान पद्धति*, सनलाइट पब्लिकसन ।
- हुङ्गेल, भोजराज र दाहाल, दुर्गाप्रसाद (२०६३), *नेपाली भाषा शिक्षण*, एम्. के. पब्लिसर्स एन्ड इन्स्टिच्युटर्स ।
- पौडेल लेखनाथ, खनाल, पेशल र अधिकारी, नारायणप्रसाद (२०६६), *शैक्षिक मनोविज्ञान*, सनलाइट पब्लिकेशन ।
- भट्टराई, रामप्रसाद (२०७८), *भाषिक अनुसन्धान विधि परिचय र प्रयोग*, शुभकामना प्रकाशन ।
- शर्मा, केदारप्रसाद र पौडेल, माधवप्रसाद (२०६७), *नेपाली भाषा र साहित्य शिक्षण*, विद्यार्थी पुस्तक भण्डार ।
- शर्मा, केदारप्रसाद र पौडेल, माधवप्रसाद (२०६८), *नेपाली भाषा शिक्षणका सन्दर्भहरू*, विद्यार्थी पुस्तक भण्डार ।